

Mindenképpen dicséret illeti a Teológiai Irodalmi Egyesületet, amiért Bultmann könyvecskéjét magyar nyelven is útjára bocsátotta. Csak remélni lehet, hogy minél többen kézbe veszik ezt a már-már tudománytörténeti relikviának számító művet. Ám ha tényleg megteszik, szinte bizonyos, hogy Bultmann őket is „provokálni” fogja! (Persze ha így áll a helyzet, akkor az ajánlott mű mégsem „tudománytörténeti relikvia” csupán...)

Hozzászokhattunk már, hogy nálunk a szellem és a tudomány eseményeit illetően minden később „történik meg”, mint abban az Európában, amely a kétségek és a vágyak projekciója elsősorban. A mostani esetben ez az érzéki csalódás nem jelent különösebben nagy bajt. Bultmann majd’ fél évszázada elhangzott előadásai ugyanis már fogantatásuk pillanatában egy olyan, izig-vérig idealista kultúra megnyilatkozásainak számítottak, amely valójában már az ötvenes évek elején sem létezett. Eleven életét e kultúra a weimari Németország egyetemén, illetve majd a hitleri Németország hitvalló egyházaiban élte; vagyis feszítően ellentmondásos világokban. Másrészt viszont abban Bultmann-nak tökéletesen igaza van, hogy a teológia *logosza* – ha ér valamit egyáltalán – kultúrákon átívelő módon *esztakologikus* természetű: mindig, minden körülmények között arról a *vég-ről* beszél, amely paradox módon mindig, minden körülmények között *most van*. Ha nem így volna, akkor hívők és hitetlenek, tettek és gondolatok *közös* világa elemi tényekre hullana szét.

Rugási Gyula

SZEPES ERIKA: A MAI MAGYAR VERS

Szepes Erika: A mai magyar vers I–II. Intera–Tevan, 1996. 356, 256 oldal, 1456 Ft

A magyar költészetnek az egyetemes kultúrában elfoglalt helyét, rangját jól jellemezheti, hogy a londoni Fontana Kiadó XX. századi

életrajzgyűjteményében (Bullock & Woodings, eds., 1983) közel 2000 szócikkből tíz (Ady, Babits, Illyés, József Attila, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Németh László, Pilinszky, Radnóti, Weöres) magyar író és költőt tárgyal. (De hiányzik például Kosztolányi.) Mindegyikőjük életrajzát a kötetben a londoni G. F. Cushing írta meg, s összehasonlításképpen érdekes, hogy a kötetben spanyol nyelvű író-költő 30, skandináv (finnekkel, izlandiakkal) pedig összesen 16 szerepel.

A magyar költészet számunkra persze nem egy a világ jelentős irodalmi vonulatai közül, hanem ez a mi költészetünk, a legszebb, s apológiájaképpen az idegeneknek előszeretettel szokás emlegetni a magyar nyelv rugalmasságát, fogékonyságát a legkülönbözőbb verselésekre. A tudatunkban mélyen gyökerező etnocentrikus szemléletnek megfelelően azt is szokás hangoztatni – egyébként tévesen (Szepes & Szerdahelyi, 1981: 392–393, Szerdahelyi, 1987, 1995: 325, 361, Kicsi, 1993) –, hogy nyelvünk prozódiaja és a rajta megvalósított verselés egészen egyedi és eredeti, s jellegzetesen magyar az úgynevezett „tagoló” vagy „szólalmnyomatékos” verselés.

A rendkívüli strukturáltságú, egyben a fonológiát is megalapozó Roman Jakobson fedezte fel az 1920-as években, hogy a hang négy tulajdonságának megfelelően a világ nyelvein csak négyféle típusú verselés létezhet: hangsúlyos, időmértékes, szótaghanglejtéses és szótagszámláló. Közülük kettő, a hangsúlyos és az időmértékes valósult meg a magyarban, s mintegy harmadikként a kettőt kombináló úgynevezett szimultán verselés.

Ami a magyarban megvalósítható verselések alapjául szolgáló prozódiai tulajdonságokat illeti, nyelvünk tipológiai szempontból legdöntőbb két tulajdonsága, hogy szóhangsúlyja rögzült, és ismeri a rövid vs. hosszú magánhangzók oppozícióját. Harmadik jellegzetes prozódiai sajátossága, a magánhangzó-harmónia szorosan összefügg kötött hangsúlyával, a hangsúly szó eleji rögzülése pedig szuffixáló (szóvégen toldalékoló) jellegével. Ami a két döntő tulajdonságot illeti, Claude Hagège a világ 754 merőben különböző nyelvét áttekintve úgy találta, hogy ezek 45%-ában megtalálható a rövid vs. hosszú magánhangzók oppozíciója (a magánhangzók kvantitása), s 76%-ban van kötött hang-

súly. Tőle függetlenül, ugyancsak kb. 700 nyelvet áttekintve nagyjából hasonló eredményre jutott az amerikai Merritt Ruhlen is, szerinte a világ nyelveinek 48%-ában van egyszerre rövid és hosszú magánhangzó (Décsy, 1988: 55).

A fonológia megalapozóinak – N. S. Trubetzkoy-nak és Roman Jakobsonnak – a munkássága óta ismeretes, hogy számos prozódiai tulajdonság nyelvcsaládokon túlmutató áreákban jelentkezik. A magyar a hangsúlyt és a magánhangzók időtartamát tekintve a csehvel és a szlovákkal alkot nyelvsvövetséget. (A nyugati szláv nyelvek közül a két említett tulajdonsággal rendelkezik még a déli kasub is, a szó eleji hangsúly pedig mindkét szorb nyelvet – az alsószorbót és felsőszorbót – egyaránt jellemzi.) Egészen távoli nyelvek is hasonlítanak a magyarra bizonyos prozódiai jellegzetességeiket tekintve, például egyes ausztráliai nyelvek első szótagi hangsúlyt és magánhangzó-harmóniát mutatnak. Másrészt pedig viszonylag közeli rokon nyelveknek lehet egészen eltérő prozódiaja – az akkád szótagszámláló, a héber hangsúlyszámláló, az arab időmértékes metrumot ismer (Kuryłowicz, 1972). Mindenesetre a magyar „versszövetséget” két északi, nem rokon szomszédjával, a csehvel és szlovákkal mutat. (Az ősbibb ütemhangsúlyos verselés tekintetében a versszövetség teljes jogú tagja a két szorb nyelv is.) A rokon finnugor nyelvek közül a finnt és az észtet a magyarhoz hasonlóan szó eleji hangsúly és a magánhangzók rövid vs. hosszú oppozíciója jellemzi (Hajdú & Domokos, 1978: 127). Ráadásul mindkét nyelvben – ellentétben a csehvel és szlovákkal – van magánhangzó-harmónia is. A finnugor alapnyelvben azonban a magánhangzó-kvantitás és a hangsúly szerepe vitatott (Hajdú, 1981: 126), s nyelvünk említett prozódiai tulajdonságai jobban illenek egy a csehvel és szlovákkal egybesoroló areális, mintsem egy a finnugor nyelvekkel egybesoroló genetikai képbe. A többi finnugor nyelv ugyanis a magyartól eltérő, némelyik egészen eltérő prozódiajú, s nem lehetetlen, hogy a finn és ész nyelvnek a magyarhoz való hasonlósága ebben a tekintetben konvergens fejlődés eredménye.

A magyar – a világ nyelveinek tetemes részével együtt – szerencsés nyelv tehát abban

az értelemben, hogy egyaránt alkalmas a hangsúlyos és az időmértékes verselésre. Az azonban, hogy ezek a versrendszerek ki is alakultak költészetünkben, nem automatikusan következik nyelvi adottságainkból, hiszen a hozzánk hasonló módon „szerencsés” nyelvek többségén a két versrendszer együttélése nem mutatható ki (Szerdahelyi, 1994: 65, 1995: 352). Nyelvünk „szépsége”, többféle verselésre való alkalmassága mellett – etnocentrizmusunkhoz ragaszkodva – büszkék lehetünk még a versformákat megtaláló vagy adaptáló költőkre s az életüknek, munkásságuknak háttérül szolgáló egykori kulturális intézményeinkre.

A magyar vers ugyanis maximálisan élt a nyelvben rejlő lehetőségekkel. Elődeik kutatásait is összegezve Szepes Erika és Szerdahelyi István foglalta össze talán legteljesebben a magyar versformákat (Szepes & Szerdahelyi, 1981, 1988, Szerdahelyi, 1987, 1994, 1995). Szepes – vallástörténeti munkái mellett – önállóan is közzétette verstani tanulmányait (1988), előző könyvében (1990) pedig már az 1945 után írt magyar versek páratlan formagazdagságát tanulmányozta. Jelen műve az előző folytatása: az 1945 utáni magyar irodalomból gyakorlatilag minden, a magyarban megvalósítható ismertebb versformából hoz példát, lehetőleg jelentősebb költőktől. A megvalósult versformák között mindenféle időmértékesek (a görög–latin, az arab–perzsa és az indiai hagyományból) és mindenféle hangsúlyosak szerepelnek, sőt különleges japán formákban is írtak magyar verseket. Szepes Erika jelen művében páratlan (talán a világon egyedülálló) formagazdagságot mutatott ki, s a tartalomjegyzékből ki lehet keresni a formát, a név- és versmutatóból pedig látható, hogy szinte minden jelentősebb újabb költőtől – köztük határainkon túl élőkől vagy éltektől is – található vers. (Ki-ki kedvére válogathat, sőt fedezhet fel benne például olyan formaművészeket, mint az erdélyi Székely János vagy az elsősorban Szepes és Szerdahelyi verstani munkáiból ismert Fábri Péter és Láng Éva.) Bizonyos értelemben jelen könyv a magyar költészet panorámája is egyben, bár Szepes Erika nem okvetlen a jó költőket, hanem elsősorban a jó verselőket szerepelteti. (Szerencsés a kettő egybeesése mondjuk Weöres esetében.)

A magyarra adaptált versformák jelentős részét kimutathatóan az utóbbi évtizedek fordításirodalmának köszönhetjük. Általános ugyanis a költők szinte filológiai igényű érdeklődése a megvalósítható versformák iránt. (Egészen kivételes volt például a moldvai Lakatos Demeter, aki a magyar írást alig ismerte, s a magyar irodalmat egészében tekintve költőnek sem volt jelentős, viszont remek nyelvjárási adatközlőnek és kitűnő, változatos formákat ismerő verselőnek bizonyult.) Különlegességeként érdemes megemlíteni a Szerdahelyi Istvántól Szepesen át Láng Évához átkerült versformát, a triolettet, melynek szerzője némi filológiai bújóska után időközben felfedte magát (I: 184–185, Szerdahelyi, 1996: 163–165).

Fontos hangsúlyozni az irodalom kapcsolatát a kulturális intézményrendszerrel: a könyvkultúrának, az iskolarendszernek stb. utóbbi években felgyorsult hanyatlása alighanem a versek hanyatlását is jelenti. A versek újabbban, de már sok évtizede elsősorban írásbeliség útján terjednek, s ezért érdemes rámutatni, hogy az írásbeliség fénykora az egyetemes kultúrában, legalábbis Európában 1850–1950 közé esett. Valószínűleg a világtörténelemben ekkor volt a legmagasabb az írni-olvasni tudók, az írásbeliséget használók aránya. A beszélt nyelv, a szájhagyomány újbóli térhódítását pedig technikai találmányok (telefon, rádió, televízió) is támogatják (Décsy, 1988: 131).

A verset máig tipikusan a költészet hordozójának tekintjük, de a verses dalszövegek, valamelyest a reklámok mennyiségükben ma elnyomják a költői verset. A verset persze az emberiség történetében költészetten kívül többféle más dologra is használták, különösen memorizálásra, de a szájhagyományon alapuló kultúrákban a versforma a szövegek (például jogi szövegek) rögzítésének eszközül, garanciájául is szolgált. Valószínű az is – bár ezzel talán a verstudósok jelentős része nem ért egyet –, hogy a tömeges versérzék (erről Szerdahelyi, 1987, Kicsi, 1993: 454–455) éppúgy múló, viszonylag efemer, ráadásul napjainkban is hanyatlást mutató jelenség, mint például az írásbeliségre való hajlandóság.

A magyar költészetet, verset előszeretettel emlegetjük nemzeti büszkeséggel. Hogy voltaképpen mire lehetünk büszkéek, azt olyan

tudósok adatgyűjtései és elemzései révén tudhatjuk meg, mint éppen Szepes Erika mostani kétkötetes könyve. Tulajdonképpen a mai magyar versszerző költők összessége együtt képez valószínűleg a világon egyedülálló értéket.

A szerző könyvében a formai („verstani”) kérdésekre koncentrál, kimondottan tartalmi („költészettani”) dolgokról egy-egy fejezetben néhány szubtilis megjegyzés erejéig szól. Egy boldogabb kor szigorú stilisztái talán soknak tartják majd a pátoszt a könyv záromondataiban, amelyek arra keresnek magyarázatot, hogy miért idéznek olyan sokat az újabb szerzők: „*az elbizonytalanodások korában, az értékvesztés korában, a szellemi teljesítmények megalázásának időszakában a költők támaszkodót keresnek hasonlóan érző-gondolkodó elődeikben, ezzel megerősítvén saját magukat is önnön hitükben, de segítséget hívva ahhoz is, hogy másokkal elfogadtassák magukat. E mellett a fő tendencia mellett természetesen él az a mindenkor meglévő gesztus is, hogy emléket állítsanak példaképeiknek, példaképeinknek*”. (II. 222. o.)

A mai magyar költészet szociológiájához, az irodalom mai becsületéhez érdekes adalék lehet az irodalom munkásainak öltözködése. A könyv bemutatójának (1996. március 21.) férfiközönségében az öltönyösök (kellő számban) és a pulóveresek (törpe minoritásban) egyaránt képviselve voltak. A legjellemzőbb, szinte kötelező, egyenruha- vagy népviselet-szerű összeállítás azonban így festett: sötét nadrág a jobb időkből, kínai ing (esetenként nyakkendővel, általában vászon, jelen sorok íróján flanel) és a VOR (a fiatalok kedvéért: Vörös Október Férfiruhagyár) elegáns bársonyzakója.

Irodalom

- Bullock, Alan & R. B. Woodings, eds.: THE FONTANA BIOGRAPHICAL COMPANION TO MODERN THOUGHT. London, Fontana, 1983.
 Décsy Gyula: A SELECT CATALOG OF LANGUAGE UNIVERSALS. Bloomington, Eurolingua, 1988.
 Hagège, Claude: LA STRUCTURE DES LANGUES. Paris, Presses Universitaires de France, 1982.
 Hajdú Péter: AZ URÁLI NYELVÉSZET ALAPKÉRDÉSEI. Tankönyvkiadó, 1981.

- Hajdú Péter & Domokos Péter: URÁLI NYELVROKONAINK. Tankönyvkiadó, 1978.
- Kicsi Sándor András: „VERSTANI KALANDOZÁSOK.” *Holmi*, 5 (1993) 3: 447–458.
- Kuryłowicz, Jerzy: STUDIES IN SEMITIC GRAMMAR AND METRICS. Wrocław etc.: Ossolineum, 1972.
- Lakatos Demeter: CSÁNGÓ STRÓFÁK. 1985. (MAGYAR CSOPORTNYELVI DOLGOZATOK, 26.)
- Szepes Erika: MÁGIA ÉS RITMUS. VALLÁSTÖRTÉNETI ÉS VERSTANI TANULMÁNYOK. Szépirodalmi, 1988.
- : MAGYAR KÖLTŐ – MAGYAR VERS. A MAI MAGYAR KÖLTÉSZET VERSTANI KISENCIKLOPÉDIÁJA. Gyoma, Tevan, 1990.
- Szepes Erika & Szerdahelyi István: VERSTAN. Gondolat, 1981.
- & –: A MŰSÁK TÁNCA. VERSTANI KISENCIKLOPÉDIA. Akadémiai, 1988.
- Szerdahelyi István: FORTUNA SZEKERÉN. Szépirodalmi, 1987.
- : VERSTAN MINDENKINEK. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.
- : IRODALOMELMÉLETI ENCIKLOPÉDIA. Eötvös József Könyvkiadó, 1995.
- : CHANTEFABLE. Mediant, 1996.

Kicsi Sándor András

MEGÉRTÉS KOMOR ÉG ALATT

*Bacsó Béla: A megértés művészete – a művészet megértése
Budapest, 1989. 278 oldal, 78 Ft*

*Bacsó Béla: Határpontok. Hermeneutikai esszék
T-Twins–Lukács Archivum, 1994. 224 oldal,
396 Ft*

*Bacsó Béla: A szó árnyéka.
Paul Celan költészetéről
Jelenkor, 1996. 92 oldal, 440 Ft*

Végül is a Celan-könyvet szerettem volna tényleg megérteni. De be kellett látnom, hogy ez csak akkor sikerülhet, ha megpróbálom pontosan megérteni Bacsó szenvedélyes elkötelezettségét a megértés iránt. Be kellett látnom, hogy A MEGÉRTÉS MŰVÉSZETÉ-nek és a HATÁRPONTOK-nak a végiggondolása nélkül nem leszek képes A SZÓ ÁRNYÉKÁ-t a szá-

momra egyáltalában lehetséges mélységben megérteni. Ez az írás ennek ellenére nem tart igényt arra, hogy Bacsó eddigi munkásságát értékelje. Hangsúlyozom: Celan-könyvét szeretném megérteni.

Bacsót, amióta csak ír, mindig is a megértés, a megértés mibenléte, a megértés lehetőség, a megértés feltételei izgatják. Mert a néha szenvedélytelennek látszó tudós nagyon is szenvedélyes *gondolkodó*. Bacsó Béla persze – írásait olvasva elsőként ez tűnik fel – tudós ember, mindent elolvasott és mindent tud, amit a megértés művészetének tekintett e századi hermeneutikáról és annak múlt századi előzményeiről tudni lehet. A magyar olvasóközönség részben az ő írásain keresztül ismerkedhetett meg mindenekelőtt Hans Georg Gadamer s nagy előfutára, Schleiermacher hermeneutikájával s mindazzal, ami ezzel összefügg, s főként azzal, amit erről német nyelvterületen írtak. De nagy tévedés volna azt hinni, hogy Bacsó egyszerűen a hermeneutika valamiféle „szakértője” lenne. A hermeneutikára vonatkozó tudása mögött, mint mondtam, a megértésre való szenvedélyes törekvés rejlik. Bacsó nagyon sokat tud, de mindenekelőtt nem tudni, hanem megérteni akar. Megérteni – mit? Első kötetének címe mintha azt sugallná, hogy Bacsó a művészetet akarja megérteni. S a művészet megértésére való törekvés kétségtelenül mindig is jelen volt, máig jelen van munkáiban, hiszen Celan-könyve is közvetlenül éppen Paul Celan művészetének megértését célozza; de a művészet megértésére való törekvés – ha egyáltalán értelmes dolog a művészet megértéséről beszélni – semmiképpen sem a legmélyebbről jövő törekvés Bacsónál. Bacsó ugyanis úgy gondolja, s ezt, amióta csak ír, mindig is így gondolta, hogy, ahogy Gadamer fogalmaz az IGAZSÁG ÉS MÓDSZER-ben, „a megértés nem egy a szubjektum magatartásmódjai közt, hanem a jelenvaló lét módja maga”. (Bacsó idézi: MEGÉRTÉS, 24.) Megérteni a megértést nem más, mint megérteni önmagunkat, lét-megértés, létünk megértése tehát. Bacsót már az első kötetének függelékében közölt, a korai Lukács művészetfilozófiájáról szóló írásában is a művészetnek mint létértésnek, lét-megértésnek a megértése izgatta, ahogy igazából ez izgatja a Celan költészetéről szóló legutóbbi könyvében is. A kérdés csak az, ho-